

Olga Trocha

Przestępstwa na szkodę dzieci

Dziecko Krzywdzone : teoria, badania, praktyka 16/1, 172-191

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przestępstwa na szkodę dzieci

Olga Trocha – radca prawny

Spis zagadnień

- 174 Definicje
- 174 Rodzaje przestępstw na szkodę małoletniego
- 174 Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu
- 175 Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności
- 177 Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece
- 178 Przestępstwa przeciwko wolności
- 181 Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie
- 182 Dzieci uczestniczące w procedurach karnych
- 182 Przesłuchanie dziecka
- 186 Małoletni jako strona postępowania
- 187 Podsumowanie
- 189 Bibliografia
- 190 Akty prawne i orzeczenia

Polska jest zobowiązana do przeciwdziałania przestępczości wobec dzieci na mocy wielu aktów prawa międzynarodowego. Przytoczyć tu należy ważny art. 19 Konwencji o prawach dziecka¹, który obliguje ją do podejmowania kroków w celu zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy, zaniedbania, złego traktowania lub wyzysku. Rozwinięciem tego obowiązku jest wiele szczegółowych regulacji, zawartych m.in. w protokołach fakultatywnych do konwencji². Konieczność ochrony dzieci przed różnymi formami przemocy i przestępczości wynika także z aktów Rady Europy, takich jak m.in. Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, sporządzona w Lanzarote dnia 25 października 2007 r.³ czy też z niewiążących wytycznych i rekomendacji⁴.

Realizację tych obowiązków zapewniają różne regulacje polskiego prawa, w tym przepisy prawa karnego. Niektóre czyny objęte penalizacją mogą dotyczyć zarówno pokrzywdzonych małoletnich, jak i pełnoletnich (np. w przypadku przestępstw przeciwko mieniu). Wiele przepisów jest jednak sprofilowanych wyłącznie lub w szczególności na ochronę małoletnich (np. zachowania związane z wykorzystywaniem seksualnym, porzuceniem, uprowadzeniem dziecka, a także znęcaniem się nad nim).

Dziecko, które zostało pokrzywdzone czynem zabronionym, ma wiele praw i obowiązków w postępowaniu prowadzonym w jego sprawie. Małoletni jest wówczas przede wszystkim źródłem informacji o zdarzeniu, dlatego w wielu przypadkach nieunikniony okazuje się jego udział w czynnościach dowodowych (przesłuchanie, okazanie). Z drugiej strony dziecko ma prawo, jako strona procesu, do wpływania za pośrednictwem swojego przedstawiciela na tok postępowania karnego i czynności w nim dokonywane.

W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione podstawowe definicje oraz istotne dane związane z przestępczością na szkodę małoletnich. Ponieważ nierozdzielnie z tym zagadnieniem związany jest udział dziecka w postępowaniu karnym – zostaną omówione także podstawowe aspekty i statystyki dotyczące przesłuchań dzieci oraz ich reprezentacji w tej procedurze.

-
- 1 Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U.1991.120.526.
 - 2 Mowa o Protokole fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z dnia 25 maja 2000 r., Dz.U.2007.91.608 oraz o Protokole fakultatywnym w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r., Dz.U.2007.76.494.
 - 3 Dz.U.2015.608.
 - 4 Mowa m.in. o następujących dokumentach: Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice z 17 listopada 2010 r. oraz Recommendation CM/Rec(2009)10 of the Committee of Ministers to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence z 18 listopada 2009 r. Szerzej na ten temat zob.: European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (2015a, s. 20 i nast).

Definicje

Przestępstwo jest definiowane jako czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu większym niż znikomy⁵. Konkretnie zachowanie człowieka (działanie lub zaniechanie) będzie przestępstwem, jeśli wypełni znamiona określone w przepisie karnym (znajdującym się w Kodeksie karnym⁶ [kk] lub w innych ustawach szczególnych⁷). Ponadto musi być ono zawinione. Konieczne jest więc ustalenie, że sprawca obok popełnienia czynu zabronionego miał do dyspozycji alternatywnie, zgodne z prawem, zachowanie i nie wybrał go (Lachowski, 2016). Warto w tym miejscu podkreślić, że za przestępstwo może odpowiadać osoba, która popełniła je po ukończeniu 17 r.ż. (granica odpowiedzialności karnej)⁸. Wyjątkowo, odpowiedzialność karną za niektóre czyny może ponieść nieletni, który popełnił je po ukończeniu 15 lat (z przedstawionych poniżej przepisów dotyczy to kwalifikowanych typów zgwałcenia – art. 197 § 3 lub 4 kk)⁹.

Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo¹⁰. Nie zawsze osobie, która w potocznym rozumieniu została skrzywdzona przez sprawcę, będzie przysługiwał taki status (będzie o tym decydował

typ popełnionego przestępstwa oraz bezpośredniość naruszenia chronionych nim dóbr prawnych).

Świadek – osoba posiadająca wiedzę na temat czynu zabronionego. Pojęcie to obejmuje zarówno świadków naocznych, jak i tych posiadających wiedzę na temat danego czynu ze słyszenia (Grzegorzczak, Tylman, 2007, za: Gadomska-Radel, 2015). W rozumieniu przepisów kodeksu postępowania karnego świadkiem jest osoba wezwana w charakterze świadka, by złożyć zeznania.

Przestępstwo na szkodę małoletniego – przestępstwo, które bezpośrednio naruszyło lub zagrożiło dobro prawnemu małoletniego (osoby do 18 r.ż.). Część czynów zabronionych jest stypizowana w taki sposób, że przewiduje wprost popełnienie go na szkodę małoletniego lub małoletniego poniżej 15 r.ż. (np. art. 200 kk – wykorzystywanie seksualne małoletniego poniżej 15).

Czyn karalny nieletniego – przestępstwo (choć ustawa wskazuje także na niektóre, wybrane wykroczenia), które zostało popełnione przez sprawcę po ukończeniu przez niego 13 lat, a przed ukończeniem 17 r.ż. W takiej sytuacji postępowanie toczy się w trybie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹¹, a sprawa rozpoznawana jest przez sąd właściwy do spraw nieletnich.

Rodzaje przestępstw na szkodę małoletniego

Jak wcześniej wskazano, małoletni mogą zostać pokrzywdzeni różnymi typami czynów zabronionych. W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione te z nich, które sprofilowane są na ochronę małoletnich pokrzywdzonych lub które popełniane są często na ich szkodę.

Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu

Zabójstwo (art. 148 kk) – czyn polegający na umyślnym zabiciu człowieka. Typy kwalifikowane, a zatem typy, za które ustawodawca przewidział surowszą karę, to zabójstwo: ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji

5 Artykuł 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t. jedn.: Dz.U.2016.1137):

§ 1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnił czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.

§ 2. Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma.

§ 3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

6 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t. jedn.: Dz.U.2016, poz. 1137.

7 Chociażby w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii.

8 Artykuł 10 § 1 kk.

9 Artykuł 10 § 2 kk.

10 Artykuł 49 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t. jedn.: Dz.U.2016.1749; dalej jako: kpk): § 1. Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo.

11 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t. jedn.: Dz.U.2016.1654.

zasługującej na szczególne potępienie lub z użyciem materiałów wybuchowych (art. 148 § 2 kk). Według danych GUS w 2014 r. pokrzywdzonych tym przestępstwem było troje dzieci do 4 r.ż., troje w wieku 5–9 lat, jedno w wieku 10–14 lat i 10 w wieku 15–19 lat (GUS, 2016).

Dzieciobójstwo (art. 149 kk) – zabójstwo dziecka dokonane przez jego matkę w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu. Jest to przestępstwo występujące w praktyce bardzo rzadko (kilka skazań rocznie). Wydaje się jednak, że liczba ta nie obrazuje skali zabójstw dzieci popełnianych przez matki. W razie bowiem niespełnienia kryterium szczególnej sytuacji psychicznej powiązanej z przebiegiem porodu, matka podlega odpowiedzialności za zabójstwo zwykłe lub kwalifikowane (art. 148 kk; Zgoliński, 2016).

Narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 kk) – czyn polegający na stworzeniu swoim zachowaniem sytuacji narażającej człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (także nieumyślne – art. 160 § 3 kk). Jeśli sprawcą jest osoba, na której ciąży obowiązek opieki nad osobą narażoną na niebezpieczeństwo, podlega on odpowiedzialności z tytułu typu kwalifikowanego tego przestępstwa (art. 160 § 2 kk). Zatem odpowiedzialność z tego przepisu może ponieść np. rodzic lub lekarz¹².

Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

Zgwałcenie (art. 197 kk) – czyn polegający na doprowadzeniu innej osoby przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do obcowania płciowego (§ 1) lub do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności (§ 2). Od 2010 r. w przepisie tym funkcjonuje także typ kwalifikowany zgwałcenia – zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15 (art. 197 § 3. pkt 2)¹³.

Seksualne wykorzystanie niepoczytalności lub bezradności (art. 198 kk) – czyn polegający na wykorzystaniu bezradności innej osoby lub wynikającego z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej braku zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem w celu doprowadzenia jej do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności. Przestępstwo to nie jest ukierunkowane ściśle na ochronę małoletnich, ale może zostać popełnione na ich szkodę.

Seksualne wykorzystanie stosunku zależności lub krytycznego położenia (art. 199 § 2 kk) – czyn polegający na doprowadzeniu małoletniego (do 18 r.ż.) do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia. W odniesieniu do dzieci przestępstwo to może być często związane z ww. stosunkiem zależności, tj. taką relacją, w której sprawca ma możliwość wywierania określonego wpływu na losy i położenie (prawne, społeczne, ekonomiczne itp.) pokrzywdzonego (np. nauczyciel wobec ucznia [Filar, Berent, Bojarski, Marek, 2016], ksiądz wobec ministranta, trener wobec członków drużyny).

Seksualne wykorzystanie małoletniego przez nadużycie zaufania lub udzielenie korzyści (art. 199 § 3. kk) – tj. obcowanie płciowe z małoletnim lub dopuszczenie się wobec niego innej czynności seksualnej albo doprowadzenie go do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania poprzez nadużycie przez sprawcę zaufania lub udzielenie w zamian za czynności seksualne korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy. Przepis ten chroni małoletnich w każdym wieku (do 18 r.ż.). Do 2014 r. artykuł ten pozostawiał poza zainteresowaniem prawa karnego czynności seksualne wobec małoletniego powyżej 15 roku życia za udzieleniem mu korzyści, o ile inicjatorem tych zdarzeń był sam małoletni¹⁴. Obecnie zakres penalizacji uległ rozszerzeniu i odpowiedzialności podlega sprawca, który podjął obcowanie lub inne czynności seksualne

12 Zob. m.in. postanowienie SN z dnia 25 listopada 2009 r., V KK 150/09, LEX nr 553756.

13 Zmiana dokonana Ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2009.206.1589), która weszła w życie 8 czerwca 2010 r.

14 Zob. postanowienie SN z dnia 2 czerwca 2010 r., V KK 369/09, OSNKW 2010/9/80.

z ww. małoletnim za „wynagrodzeniem”, niezależnie od tego, kto zainicjował ten kontakt¹⁵.

Czynności seksualne z małoletnim poniżej lat 15 (art. 200 kk) – przepis ten przewiduje odpowiedzialność za obcowanie płciowe, dopuszczenie się czynności seksualnej wobec małoletniego poniżej lat 15 lub doprowadzenie małoletniego do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania. Przepis ten ustanawia więc granicę bezwzględnej ochrony małoletnich przed wszelkimi czynnościami seksualnymi na poziomie lat 15 (Mierzwińska-Lorencka, 2012a). W 2014 r. do przepisu przeniesiono z art. 202 kk zakaz prezentowania małoletniemu poniżej lat 15 treści pornograficznych lub udostępniania mu przedmiotów mających taki charakter albo rozpowszechniania treści pornograficznych w sposób umożliwiający mu zapoznanie się z nimi. Istotnym *novum* było poszerzenie zakresu penalizacji art. 200 § 4 kk (uprzednio § 2 tego przepisu) poprzez zakazanie prezentowania małoletniemu poniżej lat 15 wykonania czynności seksualnej w celu zaspokojenia seksualnego sprawcy lub innej osoby. Tą samą nowelizacją do przepisu wprowadzono § 5, przewidujący penalizację prowadzenia reklamy lub promocji działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15¹⁶.

Nawiązywanie kontaktu z dzieckiem (art. 200a kk) – przepis zakazujący nawiązywania kontaktu z małoletnim poniżej lat 15 za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej w celu popełnienia przestępstwa określonego w art. 197 § 3 pkt 2 lub art. 200, jak również produkowania lub utrwalania treści pornograficznych. Warunkiem odpowiedzialności sprawcy jest zmierzanie, za pomocą wprowadzenia małoletniego w błąd, wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo przy użyciu groźby bezprawnej, do spotkania z dzieckiem. Warto dodać, że przepis ten

przewiduje w § 2 odpowiedzialność za złożenie ww. małoletniemu za pośrednictwem ww. systemu/sieci propozycji obcowania płciowego, poddania się lub wykonania innej czynności seksualnej lub udziału w produkowaniu lub utrwalaniu treści pornograficznych (przy jednoczesnym zmierzaniu przez sprawcę do jej realizacji). Przepis ten wprowadzony został do ustawy w 2010 r.¹⁷

Propagowanie zachowań pedofilskich (art. 200b) – ten typ rodzajowy przestępstwa został wprowadzony do kodeksu karnego w 2010 r.¹⁸ i przewiduje odpowiedzialność za publiczne propagowanie lub pochwalanie zachowań o charakterze pedofilskim.

Kaziroddstwo (art. 201 kk) – czyn polegający na obcowaniu płciowym z wstępnym, zstępny, przysposobionym, przysposabiającym, bratem lub siostrą. Przepis ten, choć nie jest sprofilowany wyłącznie na ochronę karnoprawną dzieci, występuje często jako element kwalifikacji prawnej czynu (np. w zbiegu z przestępstwem z art. 200 kk).

Pornografia dziecięca (art. 202 § 3 – § 4c kk) – czyny dotyczące treści pornograficznych z udziałem małoletnich. Przepis ten został istotnie zmieniony w 2014 r., kiedy to poszerzono znacznie zakres penalizacji (zmiany dotyczyły m.in. udziału w prezentacji treści pornograficznej, a także podwyższenia wieku ochrony do 18 r.ż.). Obecnie przepisy art. 202. § 3 – § 4c kk przewidują odpowiedzialność za:

- dokonywaną w celu rozpowszechniania produkcję, utrwalanie, sprowadzanie, przechowywanie lub posiadanie albo rozpowszechnianie lub prezentowanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego;
- utrwalanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego;
- przechowywanie, posiadanie lub uzyskiwanie dostępu do ww. treści;

15 Zmiana wprowadzona ustawą z dnia 4 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2014.538), która weszła w życie w dniu 26 maja 2014 r.

16 Zmiany dokonane ustawą z dnia 4 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2014.538.

17 Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.09.206.1589), która weszła w życie 8 czerwca 2010 r.

18 Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.09.206.1589).

- produkcję, rozpowszechnianie, prezentowanie, przechowywanie lub posiadanie treści pornograficznych, które przedstawiają wytworzony albo przetworzony wizerunek małoletniego uczestniczącego w czynności seksualnej;
- uczestnictwo w celu zaspokojenia seksualnego w prezentacji treści pornograficznych z udziałem małoletniego.

Zmuszanie do uprawiania prostytucji (art. 203 kk) – czyn polegający na doprowadzeniu innej osoby do uprawiania prostytucji przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub poprzez wykorzystanie stosunku zależności lub krytycznego położenia. Czyn ten nie jest sprofilowany na ochronę wyłącznie małoletnich.

Stręczycielstwo, kuplerstwo, sutenerstwo (art. 204 kk) – czyn polegający na nakłanianiu innej osoby do uprawiania prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (§ 1, stręczycielstwo) lub ułatwianiu jej tego procederu w celu osiągnięcia takiej korzyści (§ 1, kuplerstwo) lub czerpaniu korzyści majątkowych z uprawiania prostytucji przez inną osobę (§ 2, sutenerstwo). W przepisie art. 204 § 3 kk przewidziano surowszą odpowiedzialność, jeśli ww. czyny zostały popełnione w odniesieniu do małoletniego.

Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece

Znęcanie się (art. 207 kk) – czyn zabroniony polegający na zadawaniu cierpień fizycznych lub psychicznych (Siwik, 2016a) osobie najbliższej lub innej osobie pozostającej ze sprawcą w stosunku zależności (stałym lub przemijającym) albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Przestępstwo to jest często powiązane ze zjawiskiem przemocy w rodzinie, jednak nie musi się wiązać z przemocą wśród członków rodziny. Sprawcą znęcania się nad małoletnim może być np. nauczyciel czy osoba obca. Skala występowania tego czynu zabronionego w Polsce jest duża (kilkanaście tysięcy prawomocnych skazań w roku). Skazania te dotyczą w dużej mierze czynu popełnionego na szkodę małoletniego (np. w 2015 r. stanowiły 36% ogółu nieprawomocnych skazań z art. 207 § 1 kk). Z przestępstwem znęcania wiąże

się zjawisko przemocy w rodzinie, uregulowane odrębną ustawą¹⁹. Zjawisko przemocy w rodzinie, wraz z oszacowaniem jego skali, zostało szczegółowo omówione w rozdziale *Przemoc wobec dzieci*.

Rozpijanie małoletniego (art. 208 kk) – czyn polegający na dostarczaniu małoletniemu napoju alkoholowego (napoju zawierającego alkohol etylowy w stężeniu przekraczającym 0,5%), ułatwieniu jego spożycia lub nakłanianiu go do spożycia takiego napoju.

Niealimentacja (art. 209 kk) – uporczywe uchylanie się od wykonania ciężącego na sprawcy (na mocy ustawy lub orzeczenia sądowego) obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby, które naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. W orzecznictwie uznaje się, że zachowanie sprawcy powinno trwać dłuższy czas (okres 2 miesiące nie spełnia znamienia uporczywości²⁰) i być przejawem złej woli (Siwik, 2016b). Kwestia niealimentacji została szczegółowo omówiona w rozdziale *Poza rodziną*.

Porzucenie (art. 210 kk) – pozostawienie podopiecznego poniżej lat 15 albo będącego osobą nieporadną swojemu losowi, z całkowitym brakiem zainteresowania o jego los (Siwik, 2016c). Odpowiedzialność taką może ponieść osoba, która ma obowiązek troszczenia się o ww. podopiecznego (np. rodzic).

Uprowadzenie lub zatrzymanie (art. 211 kk) – czyn polegający na uprowadzeniu lub zatrzymaniu małoletniego poniżej lat 15 albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru. Istotne, że tzw. porwanie rodzicielskie, czyli porwanie dokonane przez jednego z rodziców, nie stanowi czynu zabronionego, o ile rodzicowi temu przysługuje pełna władza rodzicielska²¹.

Nielegalna adopcja (art. 211a kk) – czyn polegający na organizowaniu adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy

19 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. 2005.180.1493 ze zm.

20 Wyrok SN z 8 grudnia 2008 r., V KK 277/08, OSNSK 2008, poz. 2524.

21 Zob. także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2003 r., III KK 116/03.

”

Uciekłem z domu na kilka dni, mieszkałem na działkach, ale komuś to się chyba nie podobało, bo pojawiła się policja. O nic mnie nie pytali, tylko prosto zawieźli do domu. Ojciec był pijany, nawet nie wiedział, że mnie tyle czasu nie było.

Chłopak, 14 lat

*Z telefonów i maili do Telefonu
Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
116 111*

w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Do 2010 r. czyn ten (o takich samych znamionach) był określony w art. 253 § 2 kk²².

Przestępstwa przeciwko wolności

Uporczywe nękanie (art. 190a § 1 kk) – czyn polegający na wzbudzaniu u pokrzywdzonego poczucia zagrożenia uzasadnionego okolicznościami lub istotnym naruszaniu jego prywatności poprzez uporczywe nękanie tej osoby lub osoby jej najbliższej. Ten typ rodzajowy został wprowadzony do polskiego porządku prawnego w 2011 r.²³ Jest to przestępstwo ścigane na wniosek pokrzywdzonego, a w odniesieniu do pokrzywdzonego małoletniego – na wniosek osoby reprezentującej go w postępowaniu.

Kradzież tożsamości (art. 190a § 2 kk) – czyn polegający na podszywaniu się pod inną osobę poprzez wykorzystanie wizerunku pokrzywdzonego lub innych danych osobowych, przy czym zachowanie sprawcy musi mieć na celu wyrządzenie pokrzywdzonemu szkody majątkowej lub osobistej. Jest to czyn ścigany na wniosek pokrzywdzonego / osoby, która reprezentuje małoletniego pokrzywdzonego.

Utrwalanie wizerunku nagiej osoby (art. 191a kk) – czyn polegający na utrwalaniu wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, poprzez użycie wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstępny, albo też na rozpowszechnianiu bez zgody pokrzywdzonego jego nagiego wizerunku lub wizerunku w trakcie czynności seksualnej. Czyn został wprowadzony do kodeksu w 2010 r.²⁴ Jego ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego / osoby, która reprezentuje małoletniego pokrzywdzonego.

W tabeli 1 przedstawiono statystyki prawomocnych skazań za niektóre z omówionych przestępstw. Uwzględniono w nich te czyny, które są sprofilowane wyłącznie na ochronę małoletnich (w znamionach czynu zabronionego występuje określenie małoletni lub małoletni poniżej 15 lat). W tabeli 2 przedstawiono dane na temat orzeczeń wobec sprawców nieletnich (poniżej 17 r.ż. w chwili popełnienia czynu) za popełnienie tych samych rodzajów czynów. Należy więc z całą mocą podkreślić, że jest to jedynie niewielki wycinek statystyk dotyczących przestępczości na szkodę małoletnich.

22 Zmiana wprowadzona ustawą z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2010.98.626.

23 Przepis dodany ustawą z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, Dz.U.2011.72.381.

24 Przepis wprowadzony ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2009.206.1589.

Tabela 1. Skazani prawomocnie za wybrane przestępstwa na szkodę małoletnich w latach 2006–2015

Czyn zabroniony		Liczba prawomocnie skazanych w roku									
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dzieciobójstwo (art. 149 kk)		9	6	7	10	7	8	7	1	1	2
Zgwałcenie małoletniego poniżej 15 r.ż. (art. 197 § 3 pkt 2 kk)		nd.	nd.	nd.	nd.	-	11	40	53	60	62
Nadużycie stosunku zależności / wykorzystanie krytycznego położenia na szkodę małoletniego (art. 199 § 2 kk)		3	-	6	7	8	3	4	6	8	3
Nadużycie zaufania lub udzielenie korzyści (art. 199 § 3 kk)		1	2	3	10	10	7	7	10	4	10
Wykorzystanie seksualne małoletniego poniżej lat 15 (art. 200 kk)	art. 200 kk	208	56	47	24	17	12	4	4	2	3
	art. 200 § 1 kk	508	597	742	711	698	636	615	606	596	610
	art. 200 § 2 kk	6	13	19	9	13	18	11	17	23	nd.
	art. 200 § 3 kk	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	-	4
	art. 200 § 4 kk	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	5	15
Nawiązywanie kontaktu z małoletnim (art. 200a. kk)	art. 200a § 1 kk	nd.	nd.	nd.	nd.	-	4	4	2	3	6
	art. 200a §2 kk	nd.	nd.	nd.	nd.	-	10	13	13	24	25
Propagowanie zachowań pedofilijskich (art. 200b)		nd.	nd.	nd.	nd.	-	-	1	-	-	1
Pornografia dziecięca (art. 202 kk)	art. 202. § 3 kk	44	44	91	88	85	68	50	55	38	39
	art. 202. § 4 kk	11	10	19	21	9	14	12	12	7	6
	art. 202. § 4a kk	41	56	143	154	139	123	98	82	79	62
	art. 202. § 4b kk	nd.	nd.	nd.	2	2	1	1	3	1	2
Stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo na szkodę małoletniego (art. 204 § 3 kk)	art. 204 § 3 kk	29	12	18	24	8	14	21	9	10	9
	art. 204 § 3 w zw. § 1 kk	3	4	-	5	5	2	2	3	1	1
	art. 204 § 3 w zw. § 2 kk	15	7	8	14	12	6	11	3	5	2
Rozpijanie małoletniego (art. 208 kk)		229	226	214	151	97	92	52	44	40	40
Organizowanie adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy (art. 211a kk, wcześniej art. 253 § 2 kk).		-	-	-	-	-	1	-	3	-	-

Adnotacja „nd.” (nie dotyczy) wskazana została w sytuacji, gdy w danym roku przepis nie obowiązywał.

Adnotacja „-” (brak) oznacza, że w danej kategorii nie było skazań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na www.ms.gov.pl²⁵.

25 Dane dostępne w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości „Skazania prawomocne – dorośli w latach 2002–2015”, <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,40.html>.

Tabela 2. Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich sprawców wybranych przestępstw na szkodę małoletnich w latach 2006–2015

Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich sprawców w roku											
czyn karalny	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Dzieciobójstwo (art. 149 kk)	1	-	-	2	1	-	-	-	-	-	
Zgwałcenie małoletniego poniżej 15 r.ż. (art. 197 § 3 pkt 2 kk)	nd.	nd.	nd.	nd.	-	1	1	3	4	10	
Nadużycie stosunku zależności/wykorzystanie krytycznego położenia na szkodę małoletniego (art. 199 § 2 kk)	-	-	-	-	1	1	-	-	1	-	
Nadużycie zaufania lub udzielenie korzyści (art. 199 § 3. kk)	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	
Wykorzystanie seksualne małoletniego poniżej lat 15 (art. 200 kk)	art. 200 kk	15	2	-	3	3	1	-	1	-	
	art. 200 § 1 kk	125	187	162	185	133	144	129	125	148	
	art. 200 § 2 kk	1	2	4	5	2	1	1	-	3	
	art. 200 § 3 kk	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	-	
	art. 200 § 4 kk	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	1	
Nawiązywanie kontaktu z małoletnim (art. 200a. kk)	nd.	nd.	nd.	nd.	-	-	-	2	3	4	
Propagowanie zachowań pedofilijskich (art. 200b)	nd.	nd.	nd.	nd.	-	-	1	-	1	-	
Pornografia dziecięca (art. 202 kk)	art. 202. § 3 kk	4	18	24	26	16	8	11	12	2	
	art. 202. § 4 kk	7	6	1	7	6	2	5	1	2	
	art. 202. § 4a kk	-	6	4	4	8	6	14	3	3	
	art. 202. § 4b kk	nd.	nd.	nd.	4	-	1	6	1	3	
Stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo na szkodę małoletniego (art. 204 § 3 kk)	art. 204 § 3 kk	-	-	-	-	-	-	2	1	1	
	art. 204 § 3 w zw. § 1 kk	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
Rozpijanie małoletniego (art. 208 kk)	33	39	18	10	16	28	15	19	5	12	

Adnotacja „nd.” (nie dotyczy) wskazana została w sytuacji, gdy w danym roku przepis nie obowiązywał.

Adnotacja „-” (brak) oznacza, że w danej kategorii nie było orzeczeń.

Źródło: www.ms.gov.pl.

Trudno oceniać tendencje dotyczące skali ww. przestępczości na szkodę małoletnich. Przede wszystkim w ostatnim czasie nastąpiło wiele zmian prawnych, które rozszerzyły ochronę małoletnich, ale też zmieniły sposób kwalifikowania niektórych zachowań popełnianych wobec dzieci. Jednocześnie w ostatnim dziesięcioleciu z całą pewnością znacznie wzrosła świadomość społeczna dotycząca konieczności ujawniania i ścigania przestępstw na szkodę dzieci (zwłaszcza znęcania się oraz

przestępstw o charakterze seksualnym). Dlatego rosnąca liczba skazań nie musi wynikać ze wzrastającej skali przestępczości danego rodzaju, może być także skutkiem większej liczby zgłoszonych przypadków. Przy tych zastrzeżeniach należy wskazać, że wyraźna tendencja wzrostowa występuje w przypadku takich przestępstw jak: zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15 (art. 197 § 3 pkt 2 kk) czy *grooming* (art. 200a kk). Wyraźnie malejąca tendencja wystąpiła natomiast w odniesieniu do

przestępstwa dzieciobójstwa (art. 149 kk) oraz rozpijania małoletniego (art. 209 kk).

W odniesieniu do przestępstwa znęcania się (art. 207 § 1 kk) należy wskazać, że mimo ogólnej tendencji spadkowej tej przestępczości w ostatnich 6 latach, liczba pokrzywdzonych małoletnich tym przestępstwem zasadniczo wzrasta. Jest to niepokojące, jednak wydaje się, że zwiększająca się liczba pokrzywdzonych małoletnich może wynikać nie tylko ze zwiększonej przestępczości na ich szkodę. Wydaje się, że wzrost ten może być spowodowany także zwiększeniem świadomości i rzetelności organów ścigania w zakresie ustalenia kręgu osób pokrzywdzonych.

Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie

Wykrywalność omawianych czynów zabronionych jest uzależniona w dużej mierze od sprawnego systemu informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstw na szkodę dziecka. W Polsce obowiązuje społeczny obowiązek zawiadamiania o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu (art. 304 § 1 kpk). Wobec tego, każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu takiego czynu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Niepodporządkowanie się temu nakazowi nie pociąga za sobą jednak sankcji karnych (Steinborn, 2016). Szczególny, prawny obowiązek zawiadamiania organów ścigania mają instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu. Oprócz powiadomienia prokuratora lub policji, instytucje te są zobowiązane do podjęcia niezbędnych czynności, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. W odniesieniu do przedstawicieli ww. instytucji zaniechanie zawiadomienia o przestępstwie może pociągnąć za sobą odpowiedzialność karną z art. 231 kk²⁶.

Istotne, że oba obowiązki określone w art. 304 kpk dotyczą przestępstw ściganych z urzędu. Obowiązek nie dotyczy więc przestępstw prywatnoskargowych czy

ściganych na wniosek. Wśród omawianych wyżej przestępstw na szkodę małoletnich do przestępstw ściganych na wniosek należą: niealimentacja (za pewnymi wyjątkami²⁷), *stalking* (uporczywe nękanie), kradzież tożsamości²⁸ oraz utrwalanie nagich zdjęć²⁹.

Do 2014 r. do grupy przestępstw ściganych na wniosek należały także niektóre przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Tryb wnioskowy obejmował przestępstwo zgwałcenia małoletniego poniżej lat 15 (art. 197 § 2 pkt 2 kpk) oraz czyn z art. 198 kk popełniony na szkodę małoletniego³⁰. Obecnie przestępstwa te są ścigane z urzędu, wobec tego istnieje obowiązek informowania organów ścigania o ich popełnieniu (art. 304 kpk).

Ustawodawca wprowadził także szczególny katalog czynów zabronionych, co do których istnieje obowiązek denuncjacji obwarowany groźbą odpowiedzialności karnej. Zgodnie z art. 240. § 1 kk popełnia czyn zabroniony kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu wskazanych czynów zabronionych, nie zawiadamia niezwłocznie organu ścigania. W brzmieniu obowiązującym dotyczy on takich czynów jak m.in. zabójstwo i pozbawienie wolności. Trwają jednak prace legislacyjne nad poszerzeniem tego katalogu przestępstw o czyny popełnione na szkodę małoletnich (zgwałcenie zbiorowe, zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15, zgwałcenie kazirodcze, zgwałcenie ze szczególnym

26 Wyrok SN z 12.2.2008 r., WA 1/08, OSNKW 2008, nr 4, poz. 31.

27 Zgodnie z art. 209. § 2 kk ściganie tego przestępstwa następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego. Zgodnie zaś z § 3 przepisu, jeżeli pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie odbywa się z urzędu.

28 W obu przypadkach (art. 190a § 1 oraz § 2 kk) ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego. Nie dotyczy to jednak sytuacji, gdy następstwem nękania/kradzieży tożsamości było targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie (art. 190a § 3 kk).

29 Zgodnie z art. 191a § 2 kk ściganie tego czynu następuje na wniosek pokrzywdzonego.

30 Artykuł 205 kk brzmiał: Ściganie przestępstw określonych w art. 197 lub 199 § 1, jak również w art. 198, jeżeli określony w tym przepisie stan ofiary nie jest wynikiem trwałych zaburzeń psychicznych, następuje na wniosek pokrzywdzonego. Został uchylony ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2013.849.

”

*Poznałem faceta w necie,
dużo do siebie pisaliśmy,
a potem się z nim umówiłem.
Na tym spotkaniu było miło,
ale w pewnym momencie on
zaczął się do mnie dobierać,
jak mówiłem, że nie chcę, to
odpowiadał, że go podnie-
cam. Zmusił mnie do tego.
Zgwałcił. A na koniec dał mi
100 zł.*

Chłopak, 16 lat

*Z telefonów i maili do Telefonu
Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
116 111*

okrucieństwem, wykorzystanie bezradności, wykorzystywanie seksualne małoletniego poniżej 15 lat)³¹.

Warto dodać, że jeśli czyn został popełniony przez nieletniego sprawcę, przepisy prawa także wprowadzają obowiązek zawiadomienia odpowiednich organów (sądu rodzinnego lub policji). Obowiązek ten ma charakter społeczny, zatem spoczywa na każdym, kto dowiedział się o takim czynie. Prawny, mocniejszy obowiązek, spoczywa natomiast na instytucjach państwowych i organizacjach społecznych, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu takiego czynu (art. 4 § 2 i § 3 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich).

Dzieci uczestniczące w procedurach karnych

W przypadku popełnienia czynu zabronionego na szkodę małoletniego będzie on brał udział w postępowaniu karnym w dwojakiej roli – świadka oraz pokrzywdzonego. Możliwość występowania przez dziecko w roli świadka wynika z istoty tej instytucji. W znaczeniu materialnym świadkiem może być bowiem osoba, która coś widziała lub słyszała (Dudka, 2016, s. 9). Z drugiej strony małoletni, którego dobra prawne zostały naruszone lub zagrożone, jest pokrzywdzonym. W postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony jest stroną procesową, niezależnie od tego, czy chce występować jako strona oraz czy dokonuje jakichkolwiek czynności. Funkcję strony pokrzywdzony może pełnić również w postępowaniu sądowym, pod warunkiem jednak, że przyjmie rolę oskarżyciela posiłkowego lub oskarżyciela prywatnego (Dudka, 2016, s. 18).

Z udziałem dziecka pokrzywdzonego przestępstwem w postępowaniu karnym związane są więc dwie istotne kwestie – udział dziecka jako świadka w czynności przesłuchania oraz reprezentacja małoletniego jako strony postępowania.

Przesłuchanie dziecka

W przypadku przesłuchania pokrzywdzonego małoletniego najczęściej znajdą zastosowanie przepisy art. 185a kpk oraz 185d kpk, ustanawiające tryb chroniący dziecko przed wtórną wiktyimizacją i ponownym przesłuchiowaniem. Przepisy te zostały w ostatnim czasie w istotny sposób znowelizowane,

31 Prezydencki projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, druk sejmowy Sejmu VIII kadencji nr 846 w wersji przyjętej w sprawozdaniu Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach o przedstawionym przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. (brzmienie na styczeń 2017 r.), <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=846>.

poszerzając zakres tej ochrony³². Małoletni pokrzywdzeni określonymi czynami zabronionymi (czyny popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, przeciwko wolności, przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, przeciwko rodzinie i opiece) przesłuchiwani są w warunkach obejmujących:

1. przesłuchanie tylko wówczas, gdy zeznania pokrzywdzonego mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy;
2. przesłuchanie jednorazowe, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania małoletniego;
3. przesłuchanie na posiedzeniu sądu;
4. przesłuchanie z udziałem zamkniętego kręgu uprawnionych (sąd, biegły psycholog, prokurator, obrońca, pełnomocnik pokrzywdzonego, a także osoba reprezentująca małoletniego lub osoba pełnoletnia przez niego wskazana, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego);
5. przeprowadzenie czynności w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza nią (spełniających szczegółowe warunki określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości³³);
6. obowiązkowe nagranie audio-wideo przebiegu czynności (art. 147 § 2a kpk).

Warunkiem zastosowania ww. trybu przesłuchania jest wiek pokrzywdzonego. Jeśli w chwili przesłuchania nie ukończył on 15 lat, zastosowanie tego trybu jest obowiązkowe, jeśli natomiast jest w wieku 15–18 lat, obowiązkowe przesłuchuje się go w takich warunkach tylko, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

Pokrzywdzeni małoletni niepodlegający ww. ochronie są przesłuchiwani jak świadkowie pełnoletni. Najczęściej oznacza to, że są przesłuchiwani na sali sądowej bądź w gabinecie prokuratura / funkcjonariusza policji. Przesłuchanie takie zwykle nie jest nagrywane, nie odbywa się w przyjaznym pomieszczeniu oraz może być powtórzone. Polskie prawo przewiduje jednak w takich sytuacjach pewne możliwości ochrony dziecka, np. powołanie do tej czynności biegłego psychologa (art. 192 § 2 kpk), a podczas rozprawy – żądanie przesłuchania małoletniego pod nieobecność oskarżonego (art. 390 § 2 kpk).

”

U nas w domu wszystko jest dokładnie tak, jak chce tata. My nie mamy nic do powiedzenia. Jak mama chce się postawić, to on wpada w furję, wrzeszczy, a czasem bije czym popadnie. Mama ciągle płacze, leży w łóżku. To też go denerwuje. Czasem, jak awantura, to sąsiedzi wzywają policję. Ale to nic nie daje, jest tylko gorzej. Chciałabym się wyprowadzić, tak jak moje siostry i brat.

Dziewczyna, 13 lat

*Z telefonów i maili do Telefonu
Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
116 111*

32 Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2013.849.

33 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego, Dz.U.2013.1642.

W tabeli 3 przedstawiono statystyki stosowania przepisu art. 185a kpk od wejścia w życie jego pierwotnej wersji (1 lipca 2003 r.)³⁴. Statystyki obejmują przesłuchania zarówno w sądach rejonowych, jak i sądach okręgowych.

Bardzo cieszy stały wzrost liczby przesłuchań w trybie „ochronnym”. Należy jednak wskazać, że największy wzrost ich liczby nastąpił w 2005 oraz 2014 r.³⁵, czyli w latach, w których nastąpiły zmiany przepisu poszerzające zakres jego stosowania.

Tabela 3. Liczba przesłuchań małoletnich w trybie art. 185a kpk w latach 2003–2016

Okres	Przesłuchani małoletni pokrzywdzeni w trybie art. 185a kpk			
	ogółem	w tym		
		jeden raz	więcej razy z powodu wyjścia na jaw istotnych okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania	więcej razy, gdy zażądał tego podejrzany lub oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania
07.2003–07.2004 r.	1443	1161	81	61
07.2004–07.2005 r.	1798	1619	127	33
08.2005–08.2006 r.	2643	2517	78	46
01.07.2006–01.07.2007 r.	5001	4509	152	64
2008 r.	5320	4949	148	56
2009 r.	4969	4769	80	44
2010 r.	b.d.	5283	b.d.	b.d.
2011 r.	b.d.	4999	54	12
2012 r.	b.d.	5338	60	28
2013 r.	5747	5578	118	51
2014 r.	7535	7283	174	78
2015 r.	7379	7253	72	54
I półrocze 2016 r.	4074	4003	40	31

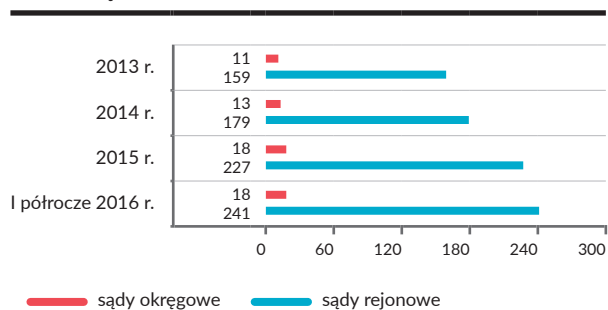
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Wspominana nowelizacja z 2014 r. zobligowała do prowadzenia przesłuchań dzieci w odpowiednich pomieszczeniach. Ustawa wprowadziła jednak wyjątek. Jeżeli na obszarze właściwości sądu nie było dostępne takie pomieszczenie, przesłuchania można było przeprowadzać w innym miejscu, nie dłużej

34 Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U.2003.17.155.

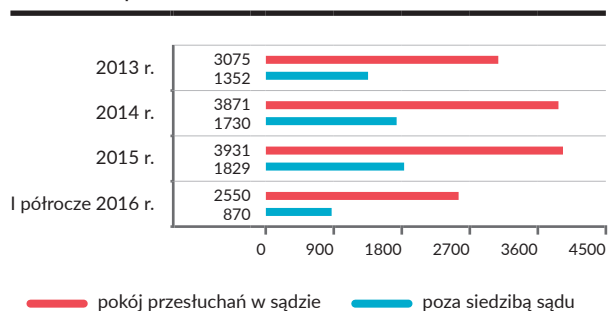
35 Zmiany wprowadzone ustawą z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2005.141.1181 oraz ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2013.849.

Wykres 1. Liczba przyjaznych pokoi przesłuchań na terenie sądu w latach 2013–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Wykres 2. Miejsce przesłuchań w trybie art. 185a kpk w latach 2013–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

jednak niż przez 18 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy³⁶ (tj. nie dłużej niż do 27 lipca 2015 r.). Przepis ten dał odpowiedni czas na przygotowanie w sądach odpowiedniej infrastruktury na potrzeby ww. przesłuchań. Wykres 1 przedstawia wzrost liczby przyjaznych pokoi przesłuchań na terenie sądów w tym czasie (2013–2016).

Warto także wskazać, że zgodnie z brzmieniem art. 185d § 1 kpk oraz § 6 rozporządzenia³⁷, pokój przesłuchań może znajdować się zarówno w siedzibie sądu, jak i prokuratury, policji, instytucji państwowej lub samorządowej albo podmiotu, do którego zadań należy pomoc małoletnim lub ofiarom przestępstwa zgwałcenia. Jeśli żaden z tych podmiotów nie posiada na obszarze właściwości sądu pokoju przesłuchań lub pokój taki nie jest dostępny, przesłuchanie można przeprowadzić w pokoju przesłuchań spełniającym te warunki udostępnionym przez inny podmiot. Wykres 2 przedstawia miejsce, w którym przesłuchiwane były dzieci w trybie art. 185a kpk w latach 2013–2016 w podziale na pokoje na terenie sądu i poza jego siedzibą.

Powstawanie miejsc przesłuchań dzieci oraz weryfikowanie ich pod kątem spełnianych standardów nie jest w żadnym razie pomysłem nowym. Już od 2008 r. Ministerstwo Sprawiedliwości i Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę weryfikują miejsca przesłuchań dzieci, przyznając certyfikaty tym z nich, które spełniają najwyższe standardy wyposażenia i funkcjonowania. W chwili oddawania niniejszego tekstu 125 pokoi posiadało certyfikat potwierdzający spełnianie ww. standardów³⁸.

Ochrona dziecka podczas przesłuchania zapewniana jest w różnym stopniu w innych krajach Unii Europejskiej (dane z 2014 r.; European Union Agency for Fundamental Rights, 2015b).

36 Artykuł 4 ust. 1. ustawy z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2013.849.

37 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego, Dz.U.2013.1642.

38 Więcej na ten temat: <http://fdds.pl/tag/procedury-karne>.

Tabela 4. Ochrona przyznana małoletnim pokrzywdzonym w postępowaniu karnym w krajach UE

Rodzaj przyznanej ochrony	Kraj UE										
	Bulgaria	Niemcy	Estonia	Hiszpania	Finlandia	Francja	Chorwacja	Polska	Rumunia	WB – Anglia i Walia	WB – Szkocja
Ograniczenie liczby przesłuchań pokrzywdzonych małoletnich	X	X	X	X	X	X (dla pokrzywdzonych określonymi rodzajami przestępstw)	X	X			
Nagrywanie audio-wideo	X (op.)	X	X		X	X	X	X	X (op.)	X	X
Obecność profesjonalistów podczas przesłuchania						X (op.)		X (dla pokrzywdzonych określonymi rodzajami przestępstw)			
Obecność osoby wskazanej		X		X	X		X	X	X	X	X
Przyjazne miejsce przesłuchania	X	X	X	X	X	X	X	X (dla pokrzywdzonych określonymi przestępstwami)		X	X (dzieci poniżej 16 r.ż.)

WB – Wielka Brytania

op. – ochrona przyznawana jest opcjonalnie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Union Agency for Fundamental Rights (2015b) oraz informacji własnych (w odniesieniu do Polski).

Małoletni jako strona postępowania

W kontekście występowania małoletniego w charakterze strony należy wskazać na dwa aspekty z tym związane – prawo do profesjonalnej pomocy prawnej oraz prawo do reprezentacji dziecka, które nie może być reprezentowane przez rodziców.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami pokrzywdzony (a w postępowaniu sądowym – oskarżyciel posiłkowy) może żądać, aby wyznaczono mu pełnomocnika z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykáže, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędego utrzymania siebie i rodziny (art. 88 w zw. z art. 78 § 1. kpk). W pozostałych przypadkach koszty reprezentacji obciążają małoletniego (i jego rodzinę). Z badań prowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę w 2013 r. wynika, że pokrzywdzeni małoletni bardzo rzadko korzystają z pomocy profesjonalnego pełnomocnika (zarówno z wyboru, jak i urzędu). W przebadanych sprawach reprezentacja przez pełnomocnika miała miejsce jedynie w odniesieniu do 3–4% procent pokrzywdzonych (Trocha, 2013).

Prawo do pomocy prawnej dla małoletnich pokrzywdzonych jest zapewniane niemal we wszystkich krajach UE, przy czym różne są kryteria przyznania pomocy bezpłatnej (tab. 5).

Reprezentacja dziecka nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji, gdy żaden z rodziców nie może wykonywać praw dziecka. Sąd Najwyższy uznał, że jeśli podejrzanym/oskarżonym o popełnienie czynu na szkodę małoletniego jest rodzic dziecka, drugi rodzic nie może reprezentować małoletniego

Tabela 5. Zapewnienie małoletniemu profesjonalnej reprezentacji i pomocy prawnej w krajach UE

Państwo	Prawo do profesjonalnej reprezentacji	Prawo do pomocy prawnej	Rodzaj pomocy prawnej
Bułgaria	Tak	Tak	Uzależniona od sytuacji finansowej
Niemcy	Podczas postępowania przygotowawczego	Tak	Dostępna dla wszystkich
Estonia	Tak	Tak	Uzależniona od sytuacji finansowej
Hiszpania	Tak	Tak	Zróżnicowane regulacje
Finlandia	Podczas postępowania przygotowawczego i sądowego	Tak	Dostępna dla wszystkich
Francja	Tak	Tak	Konsultacje prawne – bezpłatne. Reprezentacja w postępowaniu sądowym – uzależniona od sytuacji finansowej
Chorwacja	Nie	Nie	
Polska	Tak	Tak	Uzależniona od sytuacji finansowej
Rumunia	Tak	Tak	Bezpłatna w przypadku usiłowania zabójstwa, przestępstwa z użyciem przemocy, przestępstwa seksualne. W przypadku innych przestępstw – uzależniona od sytuacji finansowej
WB (Anglia i Walia)	Nie	Nie	
WB (Szkocja)	Nie	Nie	

WB – Wielka Brytania.

Źródło: *European Union Agency for Fundamental Rights* (2015b).

w postępowaniu karnym³⁹. W takim układzie procesowym należy ustanowić kuratora do wykonywania praw pokrzywdzonego małoletniego w postępowaniu⁴⁰. Inaczej bowiem interesy własne jednego z rodziców mogłyby niejednokrotnie przeważać nad dobrem pokrzywdzonego dziecka. Wcześniej reprezentacja dzieci w postępowaniach przeciwko ich rodzicom była w dużej mierze nieprawidłowa. Jak wynika z badań aktowych przeprowadzonych w 2013 r., w sprawach sądowych z art. 207 § 1 kk aż 83% pokrzywdzonych było nieprawidłowo reprezentowanych (dziecko reprezentował rodzic, który powinien zostać wyłączony z postępowania; Trocha, 2013). Od tego czasu praktyka ustanawiania kuratorów procesowych, a co za tym idzie – prawidłowej reprezentacji małoletnich – upowszechnia się⁴¹.

Podsumowanie

Wydaje się, że w ostatnim dziesięcioleciu ochrona dzieci przed przestępczością na ich szkodę diametralnie wzrosła. Wskazywane w tekście zmiany legislacyjne znacznie poszerzyły zakres ochrony prawnokarnej małoletnich przez wprowadzenie do Kodeksu karnego nowych typów rodzajowych przestępstw

39 Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/10, Biul. SN 2010, nr 9, poz. 16.

40 Artykuł 98 § 3 i art. 99 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t. jedn.: Dz.U.2015.2082.

41 Szerzej na ten temat zob.: <http://wymiarprawiedliwosci.fdn.pl/kurator-dla-małoletniego-pokrzywdzonego>.

lub modyfikację już istniejących. Był to kierunek zasadniczo słuszny, wynikający również z wiążących Polskę aktów prawa międzynarodowego⁴².

Także w regulacjach karnoprosesowych zaszła zmiana dotycząca czynności z udziałem małoletnich świadków, która zapewnia im ochronę (nie zawsze jednakowo skuteczną) przed wielokrotnym przestępciwaniem, prowadzeniem czynności w miejscu do tego niedostosowanym czy bez nagrywania. Były to zmiany bardzo wyczekiwane i niewątpliwie słuszne.

W opisywanym okresie weszły w życie także przepisy, nieobjęte niniejszym opracowaniem, a także ukierunkowane na ochronę małoletnich przed przestępczością⁴³.

Mimo ww. zmian należy jednak wskazać na potrzebę dokonywania kolejnych, zwłaszcza w zakresie:

1. zwiększania świadomości o konieczności informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa na szkodę dziecka. Potrzeba ta dotyczy zwłaszcza przestępstw popełnianych w kręgu osób najbliższych, np. związanych z przemocą w rodzinie.
2. wprowadzenia bezwzględnego obowiązku przesłuchiwania małoletnich pokrzywdzonych określonymi przestępstwami w wieku 15–18 lat w warunkach z art. 185a kpk. Obecnie przesłuchanie pokrzywdzonego z tej grupy wiekowej uzależnione jest od przesłanki „uzasadnionej obawy, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na stan psychiczny małoletniego”, co nie spełnia wymogów wiążącej Polskę dyrektywy w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej⁴⁴.
3. kwalifikacji i odpowiedniego przygotowania biegłych psychologów uczestniczących w przesłuchaniach małoletnich (i opiniujących co do wiarygodności zeznań). Nadal brak jest ustawowego uregulowania pełnienia funkcji biegłego sądowego, brak także ustawowych gwarancji, by biegły uczestniczący w przesłuchaniu był osobą z wysokimi kompetencjami, doświadczeniem, podlegającą kontroli w tym zakresie⁴⁵.
4. należytej reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Mimo upowszechnienia się praktyki ustanawiania kuratorów procesowych dla dzieci, nadal brakuje ustawowych regulacji w zakresie kwalifikacji takiej osoby (Kolendowska-Matejczuk, 2015, s. 77), momentu jej ustanowienia, samodzielności działania, tajemnicy związanej z wykonywaną funkcją (Horna-Cieślak, 2016, s. 109).

42 Zob. szerzej: Mierzwińska-Lorencka (2012b).

43 Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, Dz.U. 2016 poz. 862 czy też Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, Dz.U.2014.24.

44 Tamże.

45 Niewystarczające w tym zakresie są regulacje Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych, Dz.U.2005.15.133. Więcej na ten temat: Grabowska, Pietryka, Wolny (2014) lub Trocha (2014, s. 98).

Bibliografia

- Dudka, K. (2016). Status dziecka pokrzywdzonego w procesie karnym. W: *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego. Prawne i psychologiczne aspekty udziału małoletniego w postępowaniu karnym*. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (2015a). *Handbook on European law relating to the rights of the child*. www.coe.int.
- European Union Agency for Fundamental Rights (2015b). *Child-friendly justice, Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*.
- Filar, M., Berent, M., Bojarski, M., Marek, A. (2016). Art. 199. W: M. Filar (red. naukowa), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gadomska-Radel, A. (2015). *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Grabowska, B., Pietryka, A., Wolny, M. (2014). *Biegli sądowi w Polsce*. Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- GUS (2016). *Rocznik demograficzny*. Warszawa: GUS.
- Horna-Cieślak, M. (2016). Prace legislacyjne dotyczące kuratora procesowego W: *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego. Prawne i psychologiczne aspekty udziału małoletniego w postępowaniu karnym*. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Kolendowska-Matejczuk, M. (2015). Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. *Prokuratura i Prawo*, 2015, 4, 61–78.
- Lachowski, J. (2016). Komentarz do art. 1. W: M. Filar (red. naukowa), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Mierzwińska-Lorencka, J. (2012a). *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Mierzwińska-Lorencka, J. (2012b). Wnioski *de lege ferenda* w przedmiocie dostosowania prawa polskiego do Dyrektywy w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar z dnia 5 kwietnia 2011 r. (Dyrektywa 2011/36) oraz do Dyrektywy w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej z dnia 13 grudnia 2011 r. (Dyrektywa 2011/92). Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Siwik, Z. (2016a). Komentarz do art. 207. W: M. Filar (red. naukowa), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Siwik, Z. (2016b). Komentarz do art. 209. W: M. Filar (red. naukowa), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Siwik, Z. (2016c). Komentarz do art. 210. W: M. Filar (red. naukowa), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Steinborn, S. (2016). Komentarz do art. 304. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*. System Informacji Prawnej LEX.
- Trocha, O. (2013). *Udział małoletnich w postępowaniu karnym z art. 207 kk. Raport z badań aktowych*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.

- Trocha, O. (2014). *Ochrona małoletnich przed wykorzystywaniem seksualnym i handlem ludźmi, Raport z wdrożenia do polskiego porządku prawnego dyrektywy w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej i dyrektywy w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Zgoliński, I. (2016). Komentarz do art. 149. W: V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Akty prawne i orzeczenia

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t. jedn.: Dz.U.2016.1137
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, t. jedn.: Dz.U.2016.1749
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t. jedn.: Dz.U.2016.165
- Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t. jedn.: Dz.U.2015.2082.
- Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U.2003.17.155
- Ustawa z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2005.141.1181
- Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2009.206.1589
- Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2010.98.626
- Ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, Dz.U.2011.72.381
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2013.849
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2014.538
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego, Dz.U.2013.1642
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych, Dz.U.2005.15.133
- Postanowienie SN z dnia 25 listopada 2009 r., V KK 150/09, LEX nr 553756
- Postanowienie SN z dnia 2 czerwca 2010 r., V KK 369/09, OSNKW 2010/9/80
- Postanowienie SN z dnia 9 grudnia 2003 r., III KK 116/03
- Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/10, Biul. SN 2010, nr 9, poz. 16
- Wyrok SN z 8 grudnia 2008 r., V KK 277/08, OSNSK 2008, poz. 2524
- Wyrok SN z 12.2.2008 r., WA 1/08, OSNKW 2008, nr 4, poz. 31

Przestępstwa na szkodę dzieci

Celem niniejszego opracowania jest scharakteryzowanie przestępczości na szkodę małoletnich w Polsce. Przedstawiono w nim najważniejsze definicje związane z czynami na szkodę dzieci, a także statystyki skazań za ich popełnienie. W opracowaniu omówiono także zagadnienia związane z udziałem dziecka w postępowaniu karnym, zwłaszcza z jego przesłuchaniem oraz reprezentacją jego interesów.

Słowa kluczowe

przestępstwa na szkodę dzieci, małoletni pokrzywdzony, małoletni w postępowaniu karnym

Crimes against children

The aim of this article is to characterize crimes against children committed in Poland. The most important definitions concerning offences against children as well as convictions statistics will be presented in the article. The text includes also issues connected with child participation in criminal proceeding, in particular child interview and child representation in this procedure.

Keywords

crimes against children, child victim, child in criminal proceeding

Cytowanie:

Trocha, O. (2017). Przestępstwa na szkodę dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1).

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe.